

Роль викладача вищої школи у громадянському вихованні студентів.

Петренко Л.П. Роль викладача вищої школи у громадянському вихованні студентів// Теоретико-практичні аспекти виховної роботи в закладах інтернатного типу.(Збірник наукових праць). Книга 5. – Хмельницький: ХмЦНП, 2012. – 115с.

***Анотація.** У статті проаналізовано значення громадянського виховання студентів вищих навчальних закладів, визначені методи громадянського виховання та доведено, що кожен працівник освіти покликаний проводити ідею української державності, формувати громадянськість суспільства, бути провідником національних традицій.*

***Ключові слова:** громадянське виховання, громадянськість, громадянська освіта, методи громадянського виховання.*

Історичний розвиток людського суспільства набуває постійного удосконалення. У зв'язку зі змінами підходів до самої людини змінюються суттєві реалії духовності, моралі, культури і загальної свідомості кожного індивіда суспільства.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства визначено найважливіші напрямки громадянського виховання студентської молоді, що передбачають спрямування навчально-виховного процесу вищої школи на формування громадянськості в студентів, збагачення духовної, національної, мовної культури особистості, широке залучення молоді до громадянських цінностей та їх пізнання в процесі професійної освіти.

За часів незалежності України значно поглибилось розуміння місця і ролі вищої школи в житті суспільства, відбувся розвиток її соціальних, політичних, економічних функцій. Ще більше почала усвідомлюватися роль вищої школи, вищої освіти в житті кожної людини, в її формуванні як особистості, в розвитку індивідуальних здібностей, інтересів. Водночас ставляться високі вимоги до особистості викладача.

У системі вищої освіти якість підготовки фахівців оцінюється якістю навчально-виховного процесу. Головне його завдання – спрямованість на те, щоб забезпечити підготовку конкурентоспроможного, висококваліфікованого, гармонійно розвиненого фахівця, здатного відповідати на виклик часу. А для виконання даного завдання потрібно, щоб викладач був особистістю і професіоналом з великої літери.

Викладачі вузів виступають однією з основних професіональних груп, на яку суспільство покладає дві, надзвичайно важливі і взаємопов'язані задачі:

1. Збереження, примноження і трансляція культурного і науково-технічного здобутку суспільства і цивілізації в цілому.
2. Соціалізація особистості на відповідальному етапі її формування, пов'язаної з отриманням професійної підготовки, яка вимагає вищого професійного рівня.

Особа викладача, його ідейно-науковий, психолого-педагогічний та методичний рівні є вирішальним чинником у підготовці висококваліфікованих спеціалістів. Відповідно до нової філософії освіти викладач вищої школи в сучасних соціокультурних умовах вбачається не просто транслятором науково-культурного й професійного досвіду, а носієм незаперечної істини, яка має бути засвоєна студентом. Гуманістична парадигма освіти передбачає концентрування навчального процесу не на навчальній дисципліні, а на особистості студента, його професійному становленні та особистісному зростанні. Задля цього сам викладач має бути високого рівня самоактуалізованості особистісної й громадянської зрілості. У педагогіці вищої школи вважається загально визнаним, що професійні вимоги до педагога повинні складатися з трьох основних комплексів: загальногромадянські риси, властивості, що визначають специфіку педагогічної професії, спеціальні знання, уміння й навички зі спеціальності. Професійна діяльність викладача вищої

школи вимагає наявності певних особистісних якостей, соціально-психологічних рис і педагогічних здібностей.

Кожен працівник освіти покликаний проводити ідею української державності, формувати громадянськість суспільства, бути провідником національних традицій, комунікатором прогресивного і творчого, нового і вічного.

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що проблема громадянського виховання має тривалу історію, на кожному етапі якої спостерігалися різні підходи до визначення сутності цього феномена, зумовлені тим, що покладалося в основу розуміння громадянськості, визначення якостей, які вона охоплює. Проте розуміння сутності самого поняття „громадянськість” і донині є неоднозначним.

В умовах сьогодення під громадянським вихованням розуміється процес формування в індивіда моральних ідеалів суспільства, відданості інтересам держави, активної громадянської і соціальної позиції, виховання творчої особистості з високим рівнем інтелектуального і духовного розвитку, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства (В. Андрущенко, О. Косарева, Л. Крицька, В. Поплужний, Ю. Руденко, О. Сухомлинська).

Як якість особистості, громадянськість характеризується: патріотизмом, національною свідомістю, лояльним ставленням до встановлених у державі законів, почуттям власної гідності, повагою до прав людини, умінням дотримуватися обов’язків (О. Вишневський, У. Кецик, Н. Косарева, Л. Крицька, В. Поплужний, К. Танікулова, К. Чорна).

Гуманістичні засади громадянського виховання вперше висвітлив в 1970 році В. О. Сухомлинський. Він вважав першочерговою умовою формування громадянина організацію емоційно насиченого діяльного трудового життя шкільного колективу, який ефективно впливає на становлення громадянської позиції кожного індивіда [6].

У Постанові Президії Академії педагогічних наук України «Про концепцію громадянського виховання дітей та молоді» даються чіткі визначення понять «громадянське виховання», «громадянська освіта», «громадянськість».

Громадянське виховання - процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними. Звідси громадянськість - багатоаспектне поняття. Це фундаментальна духовно-моральна якість, світоглядна і психологічна характеристика особистості, що має культурологічні засади [1: 10].

ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ - духовно-моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, що зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. З ним пов'язане більш або менш лояльне ставлення людини до встановлених у державі порядків, законів, інституцій влади, відчуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння домагатися дотримання власних прав та обов'язків [1: 10].

Громадянськість - це реальна можливість втілення в життя сукупності соціальних, політичних і громадянських засад особистості, її інтеграція в культурні й соціальні структури суспільства [1:10].

Громадянськість - стійка риса індивіда, яка проявляється в різних ситуативних умовах поведінки особи, що обумовлюється рівнем темпераменту, характеру, природних задатків, а також мірою і ступенем задоволеності соціумного входження людини в процес соціалізації. Це - риса, що засвідчує відношення до держави та однієї людини до іншої. У правовому відношенні громадянськість - це системний компонент, який поєднує конституційний обов'язок і громадянське завдання до позитивної дії в імя рідного народу.

Громадянськість має виражатись в ціннісних параметрах як мужність, героїзм, людська непохитність і стійкість, подвиг в ім'я величі людини.

Громадянськість утверджується з розвитком власної освіченості, працьовитості і постійного зацікавлення діяльністю.

Громадянськість студентів – це інтегративна суспільно-моральна цінність особистості, яка характеризується ціннісним ставленням до держави, народу, громадянського суспільства та до себе як громадянина. Принципово важливо, щоб процес становлення громадянськості відбувався на базі демократичних цінностей, без яких не можливі ні прогресивний поступ держави, ні об'єднання різних етносів і регіонів України задля розбудови й вдосконалення суверенної, правової держави, громадянського суспільства.

Важливе місце у громадянському вихованні посідає громадянська освіта - навчання, спрямоване на формування знань про права і обов'язки людини.

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА - це навчання людей тому, як жити за умов сучасної держави, як дотримуватись її законів, але водночас і не дозволяти владі порушувати їхні права, домагатися від неї здійснення їхніх правомірних потреб, як бути громадянином демократичного суспільства [1:25].

Громадянська освіта тісно пов'язана з формуванням соціально-політичної компетентності особистості у суспільній сфері, яка передбачає, перш за все, політичну, правову й економічну освіченість й здатність керуватися відповідними знаннями в умовах кардинальної перебудови суспільства.

Такі характеристики громадянськості свідчать про визначальну роль світогляду особистості, на основі якого формується система її ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, усвідомлюється місце в суспільстві, визначаються обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною.

Громадянське виховання, будучи важливим чинником політичної соціалізації особистості, у демократичному суспільстві має полягати у культивуванні цінності прав, свобод і гідності людини, розвитку вміння особистості захищати

власні права від зазіхань на них з боку інших людей чи то влади, формуванні громадянської компетентності, прихильності до цінностей демократії, поширенні критичного ставлення людей до уряду й виданих ним постанов і рішень, мотивуванні індивідів до участі у розв'язанні проблем громадського життя. Мета і сутність демократичної громадянської освіти полягає у формуванні громадянської культури - наданні людям знань, необхідних для існування й ефективного функціонування в сучасному суспільстві. Громадяни демократичних суспільств мають володіти необхідним мінімумом знань, умінь, позицій, підходів та прихильності до ідеалів і цінностей, що складають основу демократичної громадянської культури. Ця культура означає не тільки цінування значення прав людини, їх застосування й дотримання, знання того, як влаштоване суспільство й інститути урядування в ньому, готовність дотримуватися чинних суспільних правил, а й уміння не дозволяти владі обмежувати правомірні інтереси людей, брати участь у громадському житті, розв'язувати конфлікти, вступати у спілкування й співпрацю. Зміст демократичної громадянської освіти складають також відповідні цінності - свобода, справедливість, рівність можливостей, здатність жити разом, повага до честі й людських прав, солідарність, міжкультурне взаєморозуміння, захист довкілля, відданість миру тощо.

Вищим навчальним закладам належить чи не найважливіша роль у впровадженні громадянського виховання, адже формування громадянськості через освітню мережу надає цьому процесу систематичності, цілеспрямованості, методичної виваженості, дозволяє ефективно мобілізувати потрібні ресурси. Наслідком, результатом громадянської освіти має бути формування людини, яку характеризують такі риси: відчуття власної гідності, шанування прав людини і вміння їх захищати, вміння мислити критично й незалежно, вимогливо ставитися до влади, відданість демократичним цінностям, політична освіченість, компетентність, знання, визнання і дотримання законів.

У процесі громадянського виховання провідне місце належить освітній складовій, яка доповнюється й розширюється вихованням в душі громадянськості. Це поняття об'єднує в собі громадянську, політичну соціалізацію майбутнього громадянина та його здатність долучати до цього процесу моральні цінності.

Для того, щоб сформувати у майбутнього фахівця певної професії стійку рису громадянськості, яка б сприяла утвердженню державності України і духовно-виробничої зрілості суспільної громади, доцільним є глибинне пізнання значущості освіти та постійне удосконалення професійно-педагогічної майстерності педагогів усіх рівнів, котрі готують молоде покоління до життя в суспільстві.

Сучасний навчальний заклад має чималий досвід громадянського виховання традиційними методами: лекції, семінари, диспути, бесіди, самостійна робота з періодикою, написання рефератів, студентські наукові роботи, методи інтерактивної взаємодії, спрямовані на формування переконань, спрямованості особистості, її громадянської позиції, методи організації діяльності, спрямовані на формування умінь [1:17].

Потенціал цих методів з точки зору завдань громадянської освіти досить значний: вони дозволяють подати різноманітну інформацію, акцентувати увагу учнівської та студентської молоді на ключових аспектах теми, ознайомити з різними концепціями та підходами до проблеми, зробити загальні висновки. Проте традиційні методи та форми роботи не орієнтовані на активну взаємодію молоді людини з учителем або викладачем та однолітків між собою, самостійне і спільне прийняття рішень, що має бути вирішальною передумовою їх громадянської активності в майбутньому.

Тому пріоритетну роль у громадянській освіті мають відігравати активні методи, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення і базуються на принципі багатосторонньої взаємодії.

До активних методів належать різноманітні види дискусії, ситуаційно-рольові ігри, ігри -драматизації, “мозкові атаки”, інтелектуальні аукціони, метод аналізу проблемної ситуації. Важливе місце посідає проектна робота: організація різноманітних проектів та кампаній, видання газет і журналів в навчальному закладі, соціодрама, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером тощо. Радимо провести бесіди, уроки державності, актуальні “Свято рідної мови”, Шевченківські читання, уроки мужності, зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни. Доречним будуть і заходи екологічного змісту, заходи, що сприяють вихованню правосвідомості та розвитку підприємницької ініціативи. Ефективною формою роботи є клуб, як самодіяльне об’єднання, що сприяє задоволенню різнобічних інтересів та потреб молоді у підвищенні своєї громадянської культури.

Важливу роль у формуванні громадянина відіграє залучення його до участі у громадських акціях та ініціативах (благодійна допомога, екологічні проекти, соціологічні опитування тощо).

Застосування наведених форм і методів громадянської освіти та виховання покликані формувати в особистості когнітивні та поведінкові норми, що включають у себе вміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, критично та всебічно розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь у громадському житті, здатність орієнтуватися і адаптуватися в нових соціальних умовах, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших, самореалізуватися тощо.

Важливе місце у змісті громадянської освіти та виховання посідає формування культури міжетнічних стосунків. Культура міжетнічних відносин - це реалізація взаємозалежних інтересів етносів, народностей у процесі економічного, політичного, соціального і духовного життя на принципах свободи, рівноправності, взаємодопомоги, миру, толерантності.

Значне місце у змісті громадянського виховання посідає формування культури поведінки особистості, що виявляється у сукупності сформованих соціально значущих якостей особистості, заснованих на нормах моралі, закону, вчинків людини. Культура поведінки виражає, з одного боку, моральні вимоги суспільства, закріплені в нормах, принципах, ідеалах закону, а з іншого - засвоєння положень, що спрямовують, регулюють і контролюють вчинки та дії людини.

Важливою складовою змісту громадянського виховання є розвиток мотивації до праці, усвідомлення життєвої необхідності трудової активності, ініціативи, підприємництва, розуміння економічних законів і проблем суспільства та шляхів їх розв'язання, готовності до соціальної творчості як умови соціальної адаптації, конкурентоздатності й самореалізації особистості в ринкових відносинах.

Результативність громадянського виховання великою мірою зумовлюється тим, наскільки ті чи інші форми, методи виховної діяльності стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління дітей, підлітків, юнацтва, молоді. Чим доросліші вихованці, тим більше можливості до критично-творчого мислення; здатності до самоактивності, творчості, самостійності; усвідомлення власних світоглядних орієнтацій, які є основою життєвого вибору, громадянського самовизначення.

Особлива роль у цьому процесі належала викладачам вищої школи України, чия громадянська позиція не лише пронизує їхню суспільно-громадську та науково-педагогічну діяльність, але й впливає одночасно на формування наукового світогляду у студентів та на розвиток у них почуття громадянськості. Найбільш яскраво, як переконали історико-педагогічні реалії, виявили себе в цьому процесі видатні представники української інтелігенції В.Антонович, Д.Багалій, М.Драгоманов, М.Костомаров, М.Максимович.

Формувати риси громадянськості кожного майбутнього фахівця є першорядним завданням. Ефективно це може здійснити лише педагог, який володіє арсеналом механізмів педагогічної майстерності.

Основним завданням підготовки педагогічних кадрів для здійснення громадянської освіти та виховання передбачено:

- теоретичну підготовку, яка забезпечує засвоєння положень сучасної теорії педагогічних систем, технологій навчання, інших положень особистісно орієнтованого, діяльнісного, конкретно-історичного підходів у набутті знань і досвіду становлення учнів і студентів дійсними громадянами держави України;

- засвоєння вимог освітньо-кваліфікаційних характеристик і положень, які з них випливають, для побудови змісту, вибору форм і методів навчання, способів та критеріїв оцінювання досягнень у навчанні та вихованні учнівської та студентської молоді;

- розробку стандартів якості підготовки і технології об'єктивного визначення ступеня відповідальності кожного фахівця, який отримав професійну освіту, як суб'єкта громадянського суспільства, сформованого громадянина-патріота;

- розробку принципово нової циклічної моделі виховання та навчання, нових навчально-методичних матеріалів для проведення занять та практичного засвоєння нових тренінгових методик з громадянської освіти та виховання;

- збір, узагальнення та системний аналіз міжнародних і вітчизняних технологій, форм і методів роботи з учнівською та студентською молоддю з громадянської освіти та виховання;

- організація та науково-методичне забезпечення діяльності експериментальних навчальних закладів для відпрацювання основних положень Концепції;

- забезпечення якісної ступеневої підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів.

Громадянська освіта може бути ефективною лише за умов створення широкого культурного контексту, причетності всього суспільства до справи утвердження демократії, надання вихованцям прикладів ефективної громадянської дії, тому до справи громадянської освіти доцільно залучати широкі кола громадськості, громадські організації, родини, засоби масової інформації, громади за місцем розташування навчального закладу.

Список використаної літератури

1. Боришевський М.Й. / Громадянська спрямованість як міра соціальної відповідальності особистості / М.Й. Боришевський // Педагогічна і психологічна науки в Україні. – К.: Педагогічна думка, 2007. – Т. 3. – С. 93-102.
2. Вербицька П. В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку : монографія / П. В. Вербицька. – К. : Генеза, 2009. – 384 с.
3. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть / Михайло Сергійович Грушевський. – К. : Знання, 1991. – 240 с.
4. Ігнатенко С.А. / Виховання громадянськості студентської молоді: метод. посібник / С.А. Ігнатенко. – Херсон: Айлант, 2008. – 103 с.
5. Кершенштайнер Г. Що таке державно-громадянське виховання / Г. Кершенштайнер. – Раштат ; Київ, 1918. – 35 с.
6. Сухомлинська О. В. Ідеї громадянськості й школа в Україні / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. –1999. – № 4. – С. 20–25.
7. Сухомлинська О.В./ Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2006. – №1. – С. 2-7.
8. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
9. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста / К. І. Чорна. – К. : ТОВ «ХІК», 2004. – 96 с.

10. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України повідомляє про оприлюднення 29 листопада 2012 року на офіційному веб-сайті (рубрика [«Громадське обговорення»](#)) проекту Концепції громадянської освіти та виховання в Україні.